

- байджанцев Карабахской зоны // АЭС. – Баку: Элм, 1965. – Вып.2.
9. Измайлова А. А. К вопросу о карадах на территории Азербайджанской ССР в XIX – начале XX вв. // АЭС. – Баку: Изд-во АН Азерб. ССР, 1964. – Вып.1.
10. Велиев Ф. И. Материальная культура западной зоны Азербайджана в XIX – начале XX в. – Баку: Элм, 1996.
11. Мамедов Х. Н. Материальная культура Мугани. – Баку: Издательство Бакинского Университета, 2001.
12. Мамедов Д. Дж. Материальная культура Нахчывана в XIX – начале XX века (Историко-этнографическое исследование). – Баку: Элм, 2006.
13. Исаев А. И. Материальная культура Северо-Восточного Азербайджана. – Баку, 2010.
14. Кобычев В. П. Крестьянские жилища народов Азербайджана в XIX в. // КЭС. – 1962. – Вып.3.
15. Саламзаде А. В., Садыгзаде А. А. Жилые здания Азербайджана в XVIII–XIX веках. – Баку: Издательство АН Азерб. ССР, 1961.
16. Мехтиев А. М. Народные жилища Азербайджана: с древнейших времен до начала XX века. – Тебриз, 2001.
17. Халилов Х. А. Этнография Азербайджана. – Баку: Элм, 1991. – 256 с.
18. Насирли М. Н. К вопросу происхождения жилого дома // АН Аз. – Баку: Элм, 1977. – Вып. III.
19. Велиев Ф. И. Жилые поселения и дома // Этнография Азербайджана. В 3 томах. – Баку: Шярг–Гярб, 2007. – Т. II.
20. Велиев Ф. И. Народные традиции в Азербайджане, связанные с постройкой жилища // История и связанные с нею проблемы. – 2004. – № 3.
21. Гейбуллаев Г. А. Традиционные обычаи в Азербайджане, связанные с постройкой жилища // Известия АН. Азерб. ССР (серия истории, философии и права). – 1971. – № 2.

References

1. Veliev F.I. Materialnaya kultura Azerbaydzhana v XIX – nachale XX veka. Istoriko-etnograficheskoe issledovanie. – Baku: Shyarg–Gyarb, 2010.
2. Karakashly K.T. Materialnaya kultura azerbaydzhantsev severo-vostochnoy i tsentralnoy zony Malogo Kavkaza. – Baku: Izd-vo AN. Azerb. SSR, 1964.
3. Nasirli M.N. Selskie poseleniya i krestyanskie zhilishcha Nahichevanskoj ASSR. – Baku: Izd-vo AN. Azerb. SSR, 1959.
4. Nasirli M.N. Zhilye doma naseleniya Sheki–Zakatal'skoj zony Azerbaydzhanskoj SSR. – Baku: Elm, 1975.
5. Mustafaev A.N. Materialnaya kultura Shirvana. – Baku: Elm, 1977.
6. Mustafaev A.N. O klassifikatsii domov Shirvana // Doklady AN Azerb. SSR. – 1968. – XXIV v. – № 5.
7. Halilov H.A. Chelovek, byt, kultura. – Baku: Gyandzhlik, 1981.
8. Rustamov Ya.A. O poselenii i krestyanskom zhilishche azerbaydzhantsev Karabahskoy zony // AES. – Baku: Elm, 1965. – Vyp.2.
9. Izmaylova A.A. K voprosu o karadamah na territorii Azerbaydzhanskoj SSR v XIX – nachale XX vv. // AES. – Baku: Izd-vo AN Azerb. SSR, 1964. – Vyp.1.
10. Veliev F.I. Materialnaya kultura zapadnoy zony Azerbaydzhana v XIX – nachale XX v. – Baku: Elm, 1996.
11. Mamedov H.N. Materialnaya kultura Mugani. – Baku: Izdatel'stvo Bakinskogo Universiteta, 2001.
12. Mamedov D.Dzh. Materialnaya kultura Nahchyvana v XIX – nachale XX veka (Istoriko-etnograficheskoe issledovanie). – Baku: Elm, 2006.
13. Isaev A.I. Materialnaya kultura Severo–Vostochnogo Azerbaydzhana. – Baku, 2010.
14. Kobychyev V.P. Krestyanskie zhilishcha narodov Azerbaydzhana v XIX v. // KES. – 1962. – Vyp.3.
15. Salamzade A.V., Sadygzade A.A. Zhilye zdaniya Azerbaydzhana v XVIII–XIX vekah. – Baku: Izdatel'stvo AN Azerb. SSR, 1961.
16. Mehtiev A.M. Narodnye zhilishcha Azerbaydzhana: s drevneyshih vremen do nachala XX veka. – Tebriz, 2001.
17. Halilov H.A. Etnografiya Azerbaydzhana. – Baku: Elm, 1991. – 256 s.
18. Nasirli M.N. K voprosu proishozhdeniya zhilogo doma // AN Az. – Baku: Elm, 1977. – Vyp. III.
19. Veliev F.I. Zhilye poseleniya i doma // Etnografiya Azerbaydzhana. V 3 tomah. – Baku: Shyarg–Gyarb, 2007. – T. II.
20. Veliev F.I. Narodnye traditsii v Azerbaydzhanе, svyazannye s

postroykoj zhilishcha // Istoriya i svyazannye s neyu problemy. – 2004. – № 3.

21. Geybullaev G.A. Traditsionnye obychai v Azerbaydzhanе, svyazannye s postroykoj zhilishcha // Izvestiya AN. Azerb. SSR (seriya istorii, filosofii i prava). – 1971. – № 2.

Gadirova A., of dissertation, Institute of Archaeology and Ethnography of ANAS (Azerbaijan, Baku), rus_rahimli@yahoo.com

Folk customs Mingyachevira population and surrounding areas associated with the construction of homes and buildings (the nineteenth century – the beginning of the twentieth century)

The presented paper is devoted to folk customs associated with the construction and types of houses Mingyachevira population and the surrounding areas of the Azerbaijan Republic. The author highlights the many factors which play an important role in shaping the types of homes (natural and geographical conditions, way of life, the economic activity, construction equipment, etc.). Here for the first time carried out the historical and ethnographic classification, which is part of the material culture, types of houses Mingyachevira population and surrounding areas adjacent to the historical and geographical region and Ganjabasar Garabah, provides a broad ethnographic characteristics of some types (type homes Shirvani). The article also touched typical of this region folk customs associated with the construction of houses. Despite the fact that these folk customs have long been used to build houses, they have recently been completely forgotten.

Keywords: Mingyachevir, material culture, housing, folk customs, ethnographic research.

Гадірова А., дисертант, Інститут археології та етнографії НАН Азербайджану (Азербайджан, Баку), rus_rahimli@yahoo.com

Народні звичаї населення Мінгячевір та прилеглої місцевості пов'язані з будівництвом жител і будинків (XIX століття – початок XX століття)

Розглянуто народні звичаї, пов'язані з будівництвом і типами будинків населення Мінгячевір та прилеглої місцевості Азербайджанської Республіки. Автор висуває на передній план безліч факторів які грають важливу роль у формуванні типів будинків (природно-географічні умови, образ побуту, напрямки господарської діяльності, будівельна техніка і т.д.). Тут вперше проводиться історико-етнографічна класифікація, що є складовою частиною матеріальної культури, типів будинків населення Мінгячевір та прилеглої місцевості суміжній з історико-етнографічними регіонами Гянджабасар і Гарабах, дається широка етнографічна характеристика деяких типів (тип будинків ширвані). У статті також порушені характерні для цього регіону народні звичаї, пов'язані з будівництвом будинків. Незважаючи на те, що ці народні звичаї тривалий час використовувалися при будівництві будинків, останнім часом вони повністю забуті.

Ключові слова: Мінгячевір, матеріальна культура, життя, народні звичаї, етнографічне дослідження.

* * *

УДК 728.18(477+478):39(477):643

Тарас Я.

доктор історичних наук, завідувач відділу етнології сучасності, Інститут народознавства НАН України (Україна, Львів), gileya.org.ua@gmail.com

КЛАКА В БУДІВНИЦТВІ УКРАЇНЦІВ МОЛДОВИ: КУЛЬТУРНО-ГЕНЕТИЧНА ПРОБЛЕМА

На основі польового матеріалу, зібраного в 2005–2007 рр., розглядається колективна допомога при спорудженні хати, з'ясується походження терміну “клака”, висвітлюється вибір дня, кількість людей, запрошених на взаємодопомогу і як їх скликали, організація роботи при виготовленні “лампач”, технологія мастіння стін, поду, функції жінок і чоловіків, як готувалася гостина, протезено місце і значення колективної допомоги в українській громаді Молдови.

Ключові слова: українці Молдови, клака, толока, колективна взаємодопомога, лампач, заміс, мастити стіни.

Наукове висвітлення питань, пов'язаних традиційними формами громадського та виробничого побуту етносів, завжди було одним з пріоритетних завдань для з'ясування їхньої культурно-побутової самобутності. Особливого значення при цьому народознавці надавали дослідженню таких звичаїв, як клака (толока). Клака (взаємодопомога) полягає у скликанні гурту односельців для виконання термінових трудовітких робіт. Трудова взаємодопомога ґрунтується на добровільних засадах відробітку.

Збірник наукових праць “Гілея: науковий вісник”

Хоча питання, пов'язані з клакою, висвітлені у значній кількості наукових розвідок українських та зарубіжних народознавців, вичерпної праці про трудову сусідську допомогу в побуті українців немає. Крім того, цю тему етнологи досліджували не проблемно, а описово, розглядаючи переважно трудовий аспект. З огляду на висловлене, вважаємо, що дослідження клаки як звичаю трудової сусідської взаємодопомоги сприятиме глибшому осмисленню історії народної культури українців, їхньої етнічної самобутності.

Дослідження виконувались у межах державних науково-дослідних тем Інституту народознавства НАН України за напрямами відділу етнології сучасності: “Сучасні етнокультурні процеси в Україні: проблеми і перспективи” (№ 0103 У 004787), “Традиційна і професійна культура українців: проблеми і перспективи” (№ 0104 У 004028).

Метою дослідження є комплексно висвітлити клаку як звичай трудової сусідської взаємодопомоги в будівництві українців півночі Молдови, з'ясувати специфіку побутування клаки; простежити етимологію і семантику терміна “клака”; розкрити генезу звичаїв трудової сусідської взаємодопомоги.

Предмет дослідження – специфіка побутування клаки в громадському побуті українців північної частини Молдови.

Трудомісткі будівельні роботи на спорудженні хати, що забирали багато часу, породили форму колективної допомоги, яка в українців Молдови дістала назву “клака”. В Україні праця гуртом для швидкого виконання великого обсягу роботи, на яку кличуть сусідів, родичів, товаришів, має назву “голока” [2, т. 5, с. 594]. Термін “клака”, який українці перейняли від молдаван, побутує майже у всіх українських селах Північної Молдови. Походження його пов'язують з румунським “clacă” (панщина, примусова робота), який походить від сербського “тлака” (панщина, примусова робота) або болгарського “тлака” – безплатна колективна допомога в роботі сусідам, родичам [2, т. 2, с. 453].

У Молдові клаку організовують переважно для виготовлення цегли-сирцю – лампачу та закидання вальків на стіни і перекриття. Як свідчить багато респондентів зі сіл Яблони та Малиновське, клаки проводили переважно впродовж дев'яти четвергів після Великодніх свят: “люди старалися зробити клаку в один із четвергів після Пасхи” [5]. За твердженням Василя Гоменюка, “клаку робили у хороші дні – четверги після Пасхи, клака є клака, це четверг” [6]. В існуванні такого правила ми пересвідчилися у селі Помпа. Ці дні виділила Церква, яка не дозволяла від Великодня до Зелених свят у четвер працювати на полі, але дозволяла проводити клаки, що були пов'язані з виконанням трудовістких будівельних робіт. Таких четвергів було дев'ять. Один четвер – від граду, другий – від пожежі, третій – від засухи, четвертий – від вітру[†]. Робота в один із четвергів на полі могла обернутися шкодою для

селянина. Четвер в українців Молдови, отже, був днем найбільшої будівельної активності. Вибір оберегового четверга залежав від бажання і намірів забудовника.

Існування такої традиції виводиться з дня Перуна, він уважався чоловічим днем, а тому сприятливим для будівельних робіт – теж переважно чоловічого заняття. Жінкам не радили цього дня починати роботу. Це також пов'язано з давньою традицією, згідно з якою четвер – звичайний робочий день після пісної середи.

У с. Помпа вважали, що клаку можна робити на третій день після Зелених свят – на Палія та Фоки [7]. Пояснити, чому саме цього дня, респонденти не змогли. На нашу думку, клаку робили на Палія (9 серпня) тому, що св. Пантелеймон (св. Палій) вважався оборонцем від вогню, грому [1, с. 235]. Якщо почати клаку цього дня, не буде бурі, бо св. Палій не дасть Аридінику–Триюді вихопитися з пекла та здійснити бурю [4, с. 6]. Це також могло бути пов'язано з пошануванням цього святого. Почав цього дня будівництво – св. Пантелеймон увесь час буде оберігати споруду від вогню. Це було важливо, бо хати крили переважно соломомою та очеретом. Традиція вибору одного з четвергів після Великодня для клаки побутувала на цих територіях аж до приєднання Молдови до Радянського Союзу.

Іншого припису щодо вибору дня для клаки додержували в с. Баронча. За свідченням Василя Крамаренка, “всьо время робили клаку в субботу, в п'ятниці місили глину. У нас в четверги не робили, тому що ми руські, а не молдавани” [8]. У с. Цамбала “четверг всі отдыхали, особливо 9 четвергів після Паски. Клаки робили в суботу” [9].

У радянські часи в Молдові клаку почали робити в неділю. Зміна дня була пов'язана з неможливістю зібрати людей у четвер або в інші робочі дні, бо вони працювали в колгоспі, радгоспі. Перенесення клаки на неділю також було пов'язане з активною атеїстичною роботою влади.

Для організації клаки в один день важливо знати, чи буде сонячна погода, чи не дощитиме. Люди вірили, що саме на Палія погода буде гарна.

На клаку для виготовлення лампачу в селі Дану збирали до 100 чоловік [10]. Зі слів Федора Серебряна, старожила із с. Стурзовка, “на клаку сходилась вся родина, приходила також більш віддалена родина, сусіди, особливо ті, хто ще збирався будуватися. Мій вуйко Парфеній на клаці мав 200 клаканів” [11].

У селі Яблони на клаку приходило 50–60 чол. [5]. За свідченням Надії Присакар, “велика клака – це 90 душ, перед нею глину місили 4–5 пар коней” [12]. В українців Молдови “давня (близька. – Я. Т.) родина помагала з початку до кінця будівництва. Навіть з другої родини (двоюрідні. – Я. Т.) ратували один одного” [12].

Людей, які беруть участь у безплатній колективній роботі, українці Молдови називають клаканами [3, с. 566]. Кількість клаканів залежала від розміру майбутньої хати, виду роботи, наявності малої чи великої родини та участі господаря у клаках односельців. Як твердить Марія Чумак, кількість клаканів залежала від “заробітку на власну клаку”, тобто від участі того, хто організовує клаку, в клаках односельців [13]. Господарі, які мали намір будуватися, “йшли на займи” – “позичали” тим, хто будувався, день, який вони в майбутньому мали відробити у них. За Фе-

* Лампач (лимпач) – необпалена цегла (будівельний блок), виготовлена із суміші глини і соломи у дерев'яній формі й висушена на сонці. Запозичення з нім. Lehmzapfen (сира необпалена цегла), споріднене з англійським loam (глина, земля); з латинського limus (мул, бруд), литовським laistyti (замазувати). Поява цього терміна, як можна припустити, пов'язана з німецькими колоністами Галичини, Буковини, Молдови.

[†] Дати пояснення стосовно інших четвергів респонденти не змогли.

дором Лук'янчуком, “клака це робота без грошей, але з віддачею” [14].

Для будівельних робіт також організували малі клаки – з невеликою кількістю людей. У селі Проскуряни для закидання поду (перекриття. – Я. Т.) кликали лише родичів. На малу клаку приходило 15–20 чол. Олена Буліга згадувала: як було багато братів, то на клаку сусідів не кликали, також не кликали на клаку, коли мастили стіни [15]. У Марії Бучинської перший раз на клаці було 5–6 жінок, вони ногами місили глину, а сама вона впродовж двох років робила і складала лампачі. Мурував хату її господар, який найняв для допомоги трьох чоловіків [16]. Такий підхід до будівництва хати пов'язаний з тим, що господарі мають де жити або “не заробили” клаканів, не хочуть витрачатись на велике частування після клаки.

Ознакою того, що господарі будуть скликати клаку, в с. Проскуряни була “установка мартаків і платв на сохи довкола всієї хати”. У цьому селі кажуть: “Як поставлять мартаки і платву, через кожну третю хату збирають людей на клаку” [17].

У с. Малиновському господар ходив по селу і просив: “Прийди на клаку, завтра буду мастити дім” [18]. У с. Баронча кликали людей на клаку так: “Хлопці, завтра до мене на клаку” [8], у с. Марамонівка: “Ви зможете прийти да мене на клаку”, “Гай прийходьте до нас на клаку”, “Гай приходьте до глини” [19].

Селяни ходили одне до одного, “щоб заробити на свою клаку, якщо я не піду, то до мене ніхто не прийде” [20]. Бувало так, що деякі ходили на всі клаки, які були в селі. За спогадами Михайла Крамаренка, “в мене на клаці було стільки народу, що я не міг посчитати, повна оградка, не знав, що з ними робити” [8].

Клаки в українських селах були не тільки колективною допомогою, а й святом праці та відпочинку, в них брало участь часом усе село. Були й такі “хозяєва, які на клаку не кликали”. За Надією Присакар, “батько не запрошував, бо знав, що люди прийдуть самі, бо він у багатьох на клаці заробив клаканів для будівництва власної хати” [12]. У с. Кайтанівка було заведено кликати на клаку навіть рідних батьків. За свідченням Григорія Маслія, він ходив по селу і просив на клаку, приходив до своїх батьків і казав: “Тату і мамо, ходіть до мене на клаку” [21].

У с. Николаївка просили на клаку так: “Поможіть нам сделать лампач, щоб ми були друзями навек” [22].

Кількість клаканів залежала також від часу заснування села. У старих селах на клаку приходило більше людей, у нових – менше. Клак не було у перших поселенців на нових землях. Це можна пояснити тим, що вони не мали на новому місці родини, мусили будуватись самотужки. Як згадував Сергій Грабовський, перші українці в с. Стара Теура “клали собі колиби, робили 2–3 роки у пана, заробляли гроші на будівельний матеріал і поступово будували собі хату” [23]. Якщо українські переселенці були недалеко від сіл, з яких переїхали, то на клаку кликали родичів, які приїздили фірами, щоб допомогти у будівництві хати. У клаці батьків Лідії Пелехатої в с. Цамбули брали участь родичі, які прийшли із с. Негуряни Унгенського району, щоб допомогти своїм рідним і близьким [24].

Господар, до якого прийшли люди допомагати, люб'язно казав: “Прийшли до мене клакани, це мої приходили клакани” [8].

У с. Проскуряни клаку організували біля ріки: “Розкопували глейкову землю, готували заміс, спиняли річку і направляли воду на заміс, місили кіньми та волами. Спочатку розбивали землю, соломую кидали під час місіння. Землею, вимішаною із соломую, наповнювали форми, відформований лампач тягнули на рівне місце, де перекладали, щоб добре висох, як висохне – складали у штабелі. Зі штабелів возили на місце, де буде будуватися хата” [25].

У с. Дану клаку організували “на ставиську, возили з горба глину, яку із соломую місили. Бувало так, що клаку біля води могли робити 5–6 господарів одноразово. Чоловіки робили заміс, жінки кидали його у форми, сформований лампач чоловіки тягнули на майданчик сушити. Форма була дерев'яною, на два лампачі. Коли лампач висихав, його складали в кучі, возили по домах” [10].

У селі Марамонівка, коли використовували форму на два лампачі із дном, то відтягували її на місце сушіння конем, або її тягнув чоловік [26]. У с. Дану в четвер могло бути кілька клак. Організація в один день кількох клак пояснюється тим, що в цьому селі уже на початку ХХ ст. жило близько трьох тисяч осіб. У с. Малиновське під час клаки виготовляли півтори тисячі лампачів: “Сушили лампач шляхом його перевертання на інший бік, коли він висох, його складали “в піраміди, возили на місце, де буде будуватися нова хата” [18]. Виготовляли лампач і безпосередньо на ділянці будівництва нової хати. У цьому випадку брали землю для замісу з ділянки новобудови. За свідченням Михайла Крамаренка, “лампач робили у мене в городі” [8]. На лампач також могли привозити на місце будівництва хати глину. Зі слів Надії Присакар, у с. Баронча на клаку привозили землю з глинища [12]. У с. Цамбала на місце будівництва глину привозили “з краю села, а воду з озера” [9]. У с. Марамонівка “традиційно глину місили коло хати, сюди возили глину та воду” [19].

Вибір місця проведення клаки залежав від наявності води, глини, рівної ділянки для сушіння лампачу: “Як була близько вода, то клаку робили біля нової хати, а як далеко, то на низах, де вода. Воду було легше возити, ніж глину” [18]. Тривалість клаки залежала від кількості клаканів та роботи, яку належало виконати: “На клаці люди могли працювати до 8–12 часів” [8]. У с. Кайтанівка лампач виготовляли біля хат, до яких “кіньми навозили землі 30–40 підвод” [21]. У радянську добу, коли почали виготовляти лампач у колгоспах, глину привозили з кар'єрів. Виготовлення лампачу індивідуальними забудовниками із завезеної глини пов'язане з колгоспами.

У українських селах на півночі Молдови лампач виготовляли у червні–серпні, коли була максимальна плюсова температура та мала кількість опадів. Вибір цих місяців також ґрунтувався на тому, що в цей період була найбільша інсоляція, що сприяло швидкому висиханню цегли–сирцю.

У с. Проскуряни під час клаки за день виготовляли кілька тисяч лампачів. Кількість виготовленого лампачу залежала від величини хати, господарських споруд та числа клаканів. У с. Баронча за день могли виготовити

1–2,5 тисячі лампачів [27]. Клака відбувалася в один день, рідко – у два. Робити клаку впродовж двох днів було непросто з огляду на видатки, тому старалися добре підготуватися до неї й провести в один день [28]. Під час клаки намагалися максимально використати людей та виконати найбільш трудомісткі роботи. Напередодні господар місив глину кіньми або волами. Деякі господарі місили глину рано, перед клакою, щоб, поки зійдуться люди, заміс був готовий. Але традиційно чинили так: “Сьогодні заміс, завтра утром до роботи” [8].

У с. Малиновському, щоб будівельний матеріал був якісний, “глину місили за 1–2 дні перед клакою і ще один раз – рано перед самою клакою” [18].

Глину розкидали по колу шаром до 50 см, поливали водою, місили і кидали соломі. Зі слів Михайла Крамаренка, на заміс для клаки “йшло 2–3 фури соломи” [8]. Глиняний розчин доводили до належної консистенції. Його готовність перевіряли лопатою. Якщо глина легко сповзала з неї, не прилипала, то розчин готовий для виготовлення лампачу або вальків.

Розчин із глини, який готували багаторазовим місінням, призначався для стін. Місили глину кіньми. Невеликий заміс ногами місили жінки. Його застосовували для обмащування стін “балигою” (“гінняком”). У радянський період, коли не було коней, волів, люди були змушені місити ногами. Це робив гурт жінок, який місив та співав пісень.

У с. Кайтанівка “в п’ятницю глину перемішували, розкидували з перегнившою соломі, яку поливали водою з ведр, у суботу ще раз кіньми перемішували” [21]. У с. Ніколаєвка великий заміс називався “граса”. Як свідчать старожили, це слово вони перейняли від німців, які жили в сусідньому селі Воля–Норокулуй. Можна припустити, що термін “grasa” прийшов із Галичини разом із переселенцями. Запозичений він з польської мови, пов’язаний з “grasować” – крок, грасувати – витоптувати копитами землю [2, т. 1, с. 586].

“Деякі господарі могли організувати клаку так, що в один день мастили стіни і під. Стіни мастили ізсередини і зверху” (іззовні. – Я. Т.) [10]. Кидання на стіни одночасно зсередини хати та іззовні не давало якісного зчеплення глини з дерев’яним каркасом. Технологічно це було недоцільно через те, що вальки кидають на стіну з розмаху, щоб глина мала добре зчеплення з пруттям або шаблями. Доцільно було мастити спершу в інтер’єрі, а коли висохне – іззовні. Бувало так, що після клаки (мащення в інтер’єрі стін та поду) “хазяїн, накрив дах, мастить дальше хату сам. Вимастить одну кімнату, пізніше береться за другу, сіни” [10]. Обмащування стін, стель своїми силами розтягувалося в часі. Зрозуміло, що кожен господар, який організовував клаку, хотів виконати якомога більший обсяг роботи: “Коли було багато людей на клаці, мастили стіни зразу знадвору і зсередини” [21]. Прагнення виконати максимум трудомістких робіт часом переважало технологічну доцільність.

Технологічно, за Порфиром Дудуном, було “перше вкидати під, тоді бачать, як стіни мастили. Їх масть, коли вони дадуть осадку” [29]. Цей технологічний порядок нам підтвердив Федір Лук’ячук: “Мастити починали з поду, потім стіни зовні, потім всередині” [19]. Доцільним уважалося, “коли умазили під, стіну в

інтер’єрі, можна було приступати до мащення стелі, стіни зовні, коли глина затугавила” [19].

Як у виготовленні лампачу, так і під час обмащування стін були чітко поділені функції жінок і чоловіків: “Жінки масть, чоловіки підносять” [29].

Традиційно “ліпили вперед (спершу. – Я. Т.) ізсередини – закидали пруття. Мужики носили глину гралями. Жінки брали глину з кучки, з розмахом її кидали” [21]. Щоб полегшити подання глини, на під “біля стіни хати ставили підводу, на яку чоловіки кидають глину фуркою (вилами), інші з підводи кидають її жінкам на під”. В інших селах “ставили біля стін кізники, на які чоловіки носили вальки” [18].

Технологія обмащування поду, за Михайлом Крамаренком, мала такий вигляд: “Кладуть на козлики дві дошки, на які кидають глину, з козликів вилами на верх, де баби масть. Чоловіки поду не масть, у них своя робота. Жінки здебільшого масть гарно” [8].

У с. Баронча “клали дві широкі дошки і з дощок мастили” [8].

На клаці технологічний процес виготовлення лампачу, мащення стін був чітко спланований щодо участі в ньому жінок, чоловіків та дітей.

За словами Олени Буліги, “чоловік для глини, жінка тягне форму”. Технологія виготовлення лампачу була така: “Чоловіки накидали глину в форми, ногами набивали, руками заглажували, жінки готові форми тягнули на місце сушіння, перевертали, з порожніми йшли до ями їх мочити, подавали їх чоловікам, вони посипали форму половиною і знову їх забивали глиною. До обіду 30–40 клаканів перероблять весь заміс” [15]. Володимир Антонов згадував: “Форм для виготовлення лампачу було 6–12. Вони були без дна, перед тим, як набити їх глиною, мочили у ямах з водою, це робилось, щоб глина не приставала. Набивали форми руками та ногами. Набиті форми тягли в сторону, витрясали лампач. Він сох 1–2 тижні, його перевертали, коли висох, і складали в кучу” [9].

Такий розподіл праці був і у с. Михайлівка [30]. За свідченням Ферापонта Рожка, коли “протряхне лампач”, діти перевертали його два рази на тиждень [30].

Респонденти молодшого віку вказують, що коли висохне лампач, його складають у “йолки”, “кучу” [31].

“Куча” мала нижній ряд з 5–6 лампачів. Якщо цього року не будувалися, то лампачі накривали, щоб не розмокли.

Старі форми були з дном, мали отвори, щоб глину не засмоктувало. Пізніше появились форми без дна.

Мочили дерев’яні форми віником або у великій ямі.

Мокра глина важка, тому, коли мастили під, під мартаки ставили стояки, щоб запобігти прогинанню стелі: “Стояки під мартаки ставили також, щоб дощ не прогнув стелю. Другі робили у поді дірки”; “Законно лишати діру на поді” [8].

Клака відбувалася без оплати, за частування. Праця гуртом, щоб допомогти виконати роботу великого обсягу, була також пов’язана зі значними витратами господарів на частування. До клаки готувалися заздалегідь – кололи свиню, жінки готували у печі різні страви.

Зі слів Івана Серкиджюка, “господар був командир клаки, сам турбувався за їжу, наварить, щоб було людей чим годувати” [28]. “На клаку у печі варили борщ,

голубці, м'ясо, картоплю”, – згадує Олексій Мельничук [31].

За спогадами Олени Буліги, “як замісять глину, жінки лагодять харчі. Сьогодні місять глину, мама на завтра готує галушки, курку, картоплю, поклала все це в піч, де стоїть до другого дня, поки не скінчать роботу з глиною. Як скінчили, все це виймають з печі, частують клаканів” [15].

У с. Баронча, “коли закінчили клаку, на землі стелили веретки, рушники, на них клали голубці, рибу, оселедець, патію, сливки сушені, самогонку із буряку або цукру” [8].

На клаку в с. Марамонівка готували холодець, голубці, котлети, ковбаси, дві печі хліба, пекли бабу (макарони у формі, залиті сметаною із збитими яйцями), парили сливки, варили квас та гнали горілку. Їжу готували за день до клаки, її держали у печі, “челюсті” якої були “затачені” (замашені тістом. – Я. Т.).

За свідченням Надії Присакар, на клаку “в печі варили 5–6 горщиків голубців, картоплі, плаття, студенець, котлети. До клаки готувалися здорово! Як закінчили роботу, клали їжу на веретки, рушники. Люди сміялися, танцювали. Клака завжди була веселою” [12].

Селяни Помпи згадували, що “на клаку до 40 году (до 1940 р. – Я. Т.) нанімали музику” [31].

На переконання Якова Ковалька, “традиція робити клаки прийшла з України, молдавани її від нас перейняли” [22].

Клака в українських селах Молдови була святом праці та відпочинку. В селах Дану і Стурзовка, “коли клаку робили одноразово 5–6 хазяїв, то все село після тяжкої й корисної для громади праці танцювало і співало українських пісень” [10]. Клака в українських селах об'єднувала громаду, виховувала любов до праці, готовність до безкорисливої допомоги сусідам, родичам, була школою передачі народних знань і традиційної культури.

Список використаних джерел

1. Воропай О. Звичаї нашого народу: Етнографічний нарис. – К., 1991. – Т. II.
2. Етимологічний словник української мови: в 7 т. / Ред. кол.: О. С. Мельничук (гол. ред.) та ін. – К.: Наук. думка, 1982–2006. – Т. 1: А–Г / Укладачі: Р. В. Болдирев та ін. – 1982. – 631 с.; Т. 2: Д–Копці. – 1989. – 571 с.; Т. 5: Р–Т. – 1989. – 704 с.
3. Тарас Я. Словник народної архітектури українців Молдови // Записки Наукового товариства ім. Шевченка. Праці Комісії архітектури та містобудування. – Львів, 2008. – Т. CCLV. – С. 555–574.
4. Шухевич В. О. Гуцульщина // Матеріали до українсько-руської етнології. – Львів, 1908. – Т. VII. – Ч. V. – 300 с.
5. Зап. Я. Тарасом 29 серпня 2005 р. у с. Яблони від Поповича Федора Миколайовича, 1919 р. н.
6. Зап. Я. Тарасом 2 вересня 2005 р. у с. Малиновське від Гоменюка Василя Михайловича, 1930 р. н.
7. Зап. Я. Тарасом 3 серпня 2006 р. у с. Помпа від Ротаря Феодосія Максимовича, 1925 р. н.
8. Зап. Я. Тарасом 17 серпня 2007 р. у с. Баронча від Крамаренка Михайла Миколайовича, 1918 р. н.
9. Зап. Я. Тарасом 18 серпня 2007 р. у с. Цамбала від Антонова Володимира Івановича, 1930 р. н.
10. Зап. Я. Тарасом 1 вересня 2005 р. у с. Дану від Савчука Павла Тимофійовича, 1917 р. н.
11. Зап. Я. Тарасом 29 серпня 2005 р. у с. Стурзовка від Серебряна Федора Івановича, 1912 р. н.
12. Зап. Я. Тарасом 17 серпня 2007 р. у с. Баронча від Присакар Надії Миколаївни, 1925 р. н.
13. Зап. Я. Тарасом 25 серпня 2007 р. у с. Чапаївка від Чумак Марії Семенівни, 1932 р. н.

14. Зап. Я. Тарасом 23 серпня 2007 р. у с. Марамонівка від Лук'янчука Федора Гавриловича, 1925 р. н.
15. Зап. Я. Тарасом 19 серпня 2007 р. у с. Слобода–Кишкарня від Буліги Олени Костянтинівни, 1920 р. н.
16. Зап. Я. Тарасом 3 серпня 2006 р. у с. Суворовка від Бучинської Марії Борисівни, 1918 р. н.
17. Зап. Я. Тарасом 31 серпня 2005 р. у с. Проскур'яни від Гончара Антона Кіндратовича, 1910 р. н.
18. Зап. Я. Тарасом 2 вересня 2005 р. у с. Малиновське від Гоменюка Василя Михайловича, 1930 р. н.
19. Зап. Я. Тарасом 23 серпня 2007 р. у с. Марамонівка від Лук'янчука Федора Гавриловича, 1925 р. н.
20. Зап. Я. Тарасом 3 серпня 2006 р. у с. Помпа від Мельничука Олексія Максимовича, 1930 р. н.
21. Зап. Я. Тарасом 17 серпня 2007 р. у с. Кайтанівка від Маслія Григорія Давидовича, 1918 р. н.
22. Зап. Я. Тарасом 21 серпня 2007 р. у с. Николаївка від Ковалька Якова Трохимовича, 1913 р. н.
23. Зап. Я. Тарасом 19 серпня 2007 р. у с. Стара Теура від Грабовського Сергія Ігнатовича, 1927 р. н.
24. Зап. Я. Тарасом 18 серпня 2007 р. у с. Цамбала від Пелехатої Лідії Кирилівни, 1937 р. н.
25. Зап. Я. Тарасом 31 серпня 2005 р. у с. Проскур'яни. від Остафійчука Василя Георгійовича, 1921 р. н.
26. Зап. Я. Тарасом 23 серпня 2007 р. у с. Марамонівка від Кушніра Івана Микитовича, 1929 р. н.
27. Зап. Я. Тарасом 1 вересня 2005 р. у с. Баронча від Присакар Надії Миколаївни, 1925 р. н.
28. Зап. Я. Тарасом 1 вересня 2005 р. у с. Дану від Серкидзюка Івана Пантелеймоновича, 1924 р. н.
29. Зап. Я. Тарасом 25 серпня 2007 р. у с. Чапаївка від Дудуна Порфира Артемовича, 1927 р. н.
30. Зап. Я. Тарасом 20 серпня 2007 р. у с. Михайлівка від Рожка Феропонта Пилиповича, 1917 р. н.
31. Зап. Я. Тарасом 3 серпня 2006 р. у с. Помпа від Мельничука Олексія Максимовича, 1930 р. н.

References

1. Voropaj O. Zvychai' nashogo narodu: Etnografichnyj narys. – K., 1991. – T. II.
2. Etymologichnyj slovnyk ukrai'ns'koi' movy: v 7 t. / Red. kol.: O.S. Mel'nychuk (gol. red.) ta in. – K.: Nauk. dumka, 1982–2006. – T. 1: A–G / Ukladachi: R.V. Boldyrjev ta in. – 1982. – 631 s.; T. 2: D–Kopci. – 1989. – 571 s.; T. 5: R–T. – 1989. – 704 s.
3. Taras Ja. Slovnyk narodnoi' arhitektury ukrai'nciv Moldovy // Zapysky Naukovogo tovarystva im. Shevchenka. Praci Komisii' arhitektury ta mistobuduvannja. – L'viv, 2008. – T. CCLV. – С. 555–574.
4. Shuhevych V.O. Gucul'shhyina // Materialy do ukrai'ns'korus'koi' etnolog'ii'. – L'viv, 1908. – T. VII. – Ch. V. – 300 s.
5. Zap. Ja. Tarasom 29 serpnja 2005 r. u s. Jablona vid Popovycha Fedora Mykolajovycha, 1919 r. n.
6. Zap. Ja. Tarasom 2 veresnja 2005 r. u s. Malynov's'ke vid Gomenjuka Vasylja Myhajlovycha, 1930 r. n.
7. Zap. Ja. Tarasom 3 serpnja 2006 r. u s. Pompa vid Rotarja Feodosija Maksymovycha, 1925 r. n.
8. Zap. Ja. Tarasom 17 serpnja 2007 r. u s. Baroncha vid Kramarenka Myhajla Mykolajovycha, 1918 r. n.
9. Zap. Ja. Tarasom 18 serpnja 2007 r. u s. Cambala vid Antonova Volodymyra Ivanovycha, 1930 r. n.
10. Zap. Ja. Tarasom 1 veresnja 2005 r. u s. Danu vid Savchuka Pavla Tymofijovycha, 1917 r. n.
11. Zap. Ja. Tarasom 29 serpnja 2005 r. u s. Sturzovka vid Serebriana Fedora Ivanovycha, 1912 r. n.
12. Zap. Ja. Tarasom 17 serpnja 2007 r. u s. Baroncha vid Prysakar Nadii' Mykolai'vny, 1925 r. n.
13. Zap. Ja. Tarasom 25 serpnja 2007 r. u s. Chapai'vka vid Chumak Marii' Semenivny, 1932 r. n.
14. Zap. Ja. Tarasom 23 serpnja 2007 r. u s. Maramonivka vid Luk'janchuka Fedora Gavrylovycha, 1925 r. n.
15. Zap. Ja. Tarasom 19 serpnja 2007 r. u s. Sloboda–Kyshkarjany vid Buligy Oleny Kostjantynivny, 1920 r. n.
16. Zap. Ja. Tarasom 3 serpnja 2006 r. u s. Suvorovka vid Buchyns'koi' Marii' Borysivny, 1918 r. n.
17. Zap. Ja. Tarasom 31 serpnja 2005 r. u s. Proskurjany vid Gonchara Antona Kindratovycha, 1910 r. n.
18. Zap. Ja. Tarasom 2 veresnja 2005 r. u s. Malynov's'ke vid

Gomenjuka Vasylija Myhajlovycha, 1930 r. n.

19. Zap. Ja.Tarasom 23 serpnja 2007 r. u s. Maramonivka vid Luk'janchuka Fedora Gavrylovycha, 1925 r. n.

20. Zap. Ja.Tarasom 3 serpnja 2006 r. u s. Pompa vid Mel'nychuka Oleksija Maksymovycha, 1930 r. n.

21. Zap. Ja.Tarasom 17 serpnja 2007 r. u s. Kajtanivka vid Maslija Grygorija Davydovycha, 1918 r. n.

22. Zap. Ja.Tarasom 21 serpnja 2007 r. u s. Nikolai'vka vid Koval'ka Jakova Trohymovycha, 1913 r. n.

23. Zap. Ja.Tarasom 19 serpnja 2007 r. u s. Stara Teura vid Grabovs'kogo Sergija Ignatovycha, 1927 r. n.

24. Zap. Ja.Tarasom 18 serpnja 2007 r. u s. Cambala vid Pelehati' Lidii' Kyrylivny, 1937 r. n.

25. Zap. Ja.Tarasom 31 serpnja 2005 r. u s. Proskurjany. vid Ostafijchuka Vasylija Georgijovycha, 1921 r. n.

26. Zap. Ja.Tarasom 23 serpnja 2007 r. u s. Maramonivka vid Kushnira Ivana Mykytovycha, 1929 r. n.

27. Zap. Ja.Tarasom 1 veresnja 2005 r. u s. Baroncha vid Prysakar Nadii' Mykolai'vny, 1925 r. n.

28. Zap. Ja.Tarasom 1 veresnja 2005 r. u s. Danu vid Serkydzjuka Ivana Pantelejmonovycha, 1924 r. n.

29. Zap. Ja.Tarasom 25 serpnja 2007 r. u s. Chapai'vka vid Duduna Porfyra Artemovycha, 1927 r. n.

30. Zap. Ja.Tarasom 20 serpnja 2007 r. u s. Myhajlivka vid Rozhka Feraponta Pylypovycha, 1917 r. n.

31. Zap. Ja.Tarasom 3 serpnja 2006 r. u s. Pompa vid Mel'nychuka Oleksija Maksymovycha, 1930 r. n.

Taras Ya., Doctor of Historical Sciences, Head of the Department of Ethnology modernity, Institute of Ethnology, National Academy of Sciences of Ukraine (Ukraine, Lviv), gileya.org.ua@gmail.com

Collective aid in construction among Ukrainians in Moldova

The study of collective aid in a house construction is based on the author's field research conducted in Moldova in 2005–07. It explains how the day of construction is chosen, how many people are called for help and how they are invited. The author describes the arrangement of work for producing the "lampach" and specific functions ascribed to men and women. The technology of smearing walls and ceilings and the preparation for a common treatment are explored as well. The origins of the term "klaka" are discussed. This article analyses the meaning and the significance of the collective aid in a Ukrainian community in Moldova.

Keywords: Ukrainians of Moldova, clack, toloka, lampach, puddle, wall-daubing.

Taras Я., доктор исторических наук, заведующий отделом этнологии современности, Институт народоведения НАН Украины (Украина, Львов), gileya.org.ua@gmail.com

Клака в строительстве украинцев Молдовы: культурно-генетическая проблема

На основе полевого материала, собранного в 2005–2007 гг., рассматривается коллективная взаимопомощь при строительстве дома, выясняется происхождение термина "клака", освещается выбор дня, количество людей, приглашенных на взаимопомощь, организация работы при изготовлении "лампа-ча", технология мазания стен, потолка, функции женщин и мужчин, как готовилось угощение, прослежено место и значение коллективной взаимопомощи в украинском обществе Молдовы.

Ключевые слова: украинцы Молдовы, клака, толока, коллективная взаимопомощь, лампач, замес, мазать стены.

* * *

УДК 94(479.24)

Серхат А. С.

диссертант кафедры всеобщей истории,
Гянджинский государственный университет
(Азербайджан, Гянджа), matlabm@yandex.com

АЗЕРБАЙДЖАН–ТУРЦИЯ: ОСОБЕННОСТИ И ХАРАКТЕРНЫЕ ЧЕРТЫ МЕЖДУНАРОДНЫХ СВЯЗЕЙ

Отражены некоторые характерные особенности международных отношений, которые создавались и развивались между двумя братскими народами и государствами: Азербайджанской Республики и Республикой Турции. Анализируются схожие и отличительные черты отношений между Азербайджаном и Турцией, приводятся конкретные исторические факты в этих отношениях как в годы приобретения независимости после февральской революции 1917 года и восстановления после распада СССР.

Ключевые слова: международные отношения, дипломатические связи, политическое и духовное единство, независимость.

(статья друкється мовою оригіналу)

История показывает, что для каждого народа политическим и духовным богатством в истории государственности является его история дипломатических связей с другими народами. Сам этот процесс требует от народа несокрушимость, единство, сильная воля к борьбе за свои права, одновременно ставит перед этим народом задачу о создании и обеспечении систему всесторонних связей с ведущими политическими силами мира и подготовку политическую стратегию, нацеленное на обеспечении развития этих связей в будущем [1].

Связи между Азербайджаном и Турцией имеют большую историю. Общие корни, язык, религиозное единство, похожие культуры, обычаи и традиции находятся в ряду обуславливающих эти связи факторов. Турция и Азербайджан в самые сложные периоды своей истории оказывали друг другу поддержку. Спасение в 1918 году Баку со стороны Кавказской исламской армии Турции под командованием Нури-паши в результате длительной борьбы и войн явилось для Азербайджана важным переломным моментом. Общественный лидер азербайджанского народа Гейдар Алиев сказал: "Приход турецкой армии в Азербайджан, Баку, спасение Азербайджана от дашнакской агрессии живет в сердце каждого азербайджанца. Азербайджанский народ никогда не забудет помощи, оказанной ему турецким народом в тот тяжелый период" [2]. Азербайджанцы оказали материальную и моральную поддержку национальной борьбе, проводимой в Анатолии во главе с Кази Мустафой Кемалем Ататюрком.

Еще в то время, когда Азербайджан находился в составе Советского Союза, между двумя республиками существовали официальные отношения. Визиты в Баку премьер-министр Турецкой Республики Сулеймана Демиреля в 1967 году и Президента Турецкой Республики Джемдета Суная в 1969 году сыграли большую роль в определении характера этих связей [3].

Турция – одно из трех основных государств региона (наряду с Россией и Ираном), играющих важную роль в судьбе не только Азербайджана, но и всего Кавказа. Еще с древних времен эта страна придавала серьезное значение своей политике в отношении Кавказа и отличалась активным вмешательством в происходящие в регионе события [4].

Позиция Турции на Кавказе обеспечивается, в основном, Азербайджаном и Грузией, Турция испытывает необходимость в союзничестве с Азербайджаном, налаживании с ним тесных отношений. Турция, у которой, можно сказать, нет прямой сухопутной связи с Азербайджаном (за исключением связи с изолированным Нахчываном), имеет возможность доступа и всесторонней интеграции в Азербайджан и Среднюю Азию лишь через Грузию, Россию и Иран.

Азербайджан играет для Турции важную роль посредника как на Кавказе, так и в Средней Азии и Каспийском регионе в осуществлении связи с другими, в частности, с тюркоязычными государствами [5, с. 17–18, 25].

В развитии азербайджано-турецких отношений заинтересованы обе стороны. Если Турция для Азербай-